

Kitap İncelemesi / Book Review / Critique de livre

Sosyal Medyanın Gündelik Varoluşa Etkisine Dair Eleştirel Bir Analiz: Sonsuz Dikkat Dağınıklığı

Serpil KARAASLAN

Doktor

serpilkaraaslan@gmail.com

ORCID: 0000-0002-5788-7226

Pettman, D. (2018). Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak. (Y. Çetin, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık, 126 sayfa. ISBN: 978.975.570.874.4

Eleştirel teori, hâkim ideolojinin düşüncemizi nasıl şekillendirdiğini açıklamak için yüzünü kültüre döner. Eleştirel teori temsilcileri, medya kültürünün yükselip gündelik yaşamda hissedilir bir etkiye sahip olduğu bir dönemde, kitlesel medya ile yaşama dahil olan kültürel üretimleri, endüstriyel seri üretim ürünlerinin analizindeki benzer kavramlara -metalaştırma, standardizasyon ve kitleselleştirme vb.- başvurarak analiz etmişlerdir. Onlara göre, film, popüler müzik, radyo, televizyon ve diğer kitle kültürü biçimleri politikanın, eleştirel düşüncenin kapsamını sınırlandırmaktaydı. Aydınlanmanın Diyalektiği'nde Adorno ve Horkheimer (2014, s. 162), bu yaklaşımın özeti niteliğindeki şu ifadeleri kullanırlar:

Günümüzde kültür her şeye benzerlik bulaştırır. Film, radyo ve dergiler bir sistem meydana getirirler. Her bir dal kendi içinde ve hep birlikte söz birliği içindedir. Siyasal karşıtlıkların estetik ifadeleri bile aynı şekilde bu çelikten ritmin övgüsünü ilan ederler. Endüstrinin dekoratif yönetim ve sergi mekanları, otoriter ülkelerde diğer ülkelerde olduğundan pek farklı değildir.

Sonsuz Dikkat Dağınıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medyaya Odaklanmak eserinde Dominic Pettman (2018) aynı eleştirel çizgide günümüzün hâkim medyası haline gelmiş ve farklı seslerin aralıksız akışı ile dikkat dağıtıcı sosyal medyanın sosyal, politik, kültürel ve psikolojik açıdan etkilerine odaklanıyor. Yazar, eserin bir sosyal medya eleştirisi, genel olarak teknolojiye yönelik bir eleştiri olduğu yönünde bir yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için de bu eserde

amacının, üretim-tüketim sistemiyle iç içe geçmiş bir sosyal medya eleştirisi olduğunun altını özellikle çizmektedir (Pettman, 2018, s. 11).

Eserde "sonsuz" nitelendirmesi ile ne kast edildiğine dair net bir açıklamaya denk gelemesek de eserin genelinden "sonsuzluk" ile sosyal medya platformlarında birinden diğerine atladığımız, birinin diğerine giden yolu açtığı farklı sekmelerdeki araştırmalar, haberler, mesajlaşmalar vb. arasındaki kayboluşumuza yönelik bir gönderim yapıldığını anlayabiliyoruz. Tercih edilen bu nitelendirme, dikkat dağıtmanın, geçmişten günümüze tüm medyanın ortak niteliği olmakla birlikte, tüm medyalar içinde en çok sosyal medya için geçerli olduğunun dolaylı anlatımıdır. Sosyal medyanın dikkat dağıtma etkisi öyle bir boyuttadır ki bu platformlarda farklı eylemler arasında dikkatin kesitlere bölünmesi aşırı bir dikkat kesilme anını andırmaktadır. Pettman (2018, s. 31) bunu "Zen mertebesine ulaşmış biri"nin görüntüsüne benzetmektedir.

Bu hipnotik etkiden başımızı kaldırıp net bir görüşle bakmaya çalıştığımız dünyanın hali ise pek iç açıcı değildir. Pettman de sosyal medyayı yaşamımızın ayrılmaz parçası haline getirmemizdeki motivasyonu, yaşamdaki olumsuzluklardan olabildiğince kaçma veya bunların etkisini olabildiğince az hissetme arzusuyla açıklar. Dünyanın, terör, hastalıklar, yolsuzluklar, sömürüler, eşitsizlik, ekolojik yıkım gibi dertleri, bunların yarattığı yıkıcı duygular ve çözüm için inisiyatif alamama hali insanları derin umutsuzluk hissine sevk etmektedir. Sosyal medya, acı ve öfkeyi duymamamızı sağlar ki bu yönüyle "kitlelerin afyonu" dur. Bu bir yana, her şeyden önce politik anlamda harekete geçerek çözeceğimiz sorunların ötesinde, insan olmanın getirdiği varoluşsal sorunlarla baş etmenin kendisi yaşama uğraşının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Sosyal medya, bu gibi konuları da zihnimizden bertaraf etmemizi sağlamaktadır (Pettman, 2018, s. 10).

Aslında geleneksel kitle iletişim araçları ile kıyaslandığında sosyal medya az şey vadetmiyor gibidir. Bugün Web 2.0 olarak adlandırılan çevrim içi mecralara, en azından teoride, herkesin ücretsiz bir şekilde erişmesine izin verilmekte, içerikler katkıda bulunmak isteyen herkes tarafından oluşturulabilmekte ve bunlar ciddi teknik beceriler, bilişsel maharetler gerektirmemektedir. Çevrim içi mecralar gündelik kişisel düşünce ve duygu aktarımları için olduğu gibi politik kamusal tartışma yürütmek ve sosyal değişime aracılık etmek için de ideal alanlar gibi durmaktadır. Twitter'ın "Kişiselleştirilmiş zaman akışını almak için hemen kaydol!" mottosu adeta sınırsız kişisel ifadeye açılan yapılandırmayı özetler. Böyle bakınca, sosyal medya için tektipleştirme, standartlaşma, politik bilincin köreltilmesi, kendiliğindenliğin zayıflaması gibi kitle iletişim araçlarının etkilerine dair eleştirel tahlillerde rastlayacağımız türden kavramları kullanmak sanki yersiz durur.

Bununla birlikte, Han'ın da belirttiği gibi ilk zamanlarda sosyal medyaya dönük yoğun iyimserliğin bugün yersiz olduğu görülmektedir. Bu mecralar, iletişimi tamamen özgür kılmadığı gibi aralıksız kontrole ve gözetime kapı açmıştır (Han, 2020, s. 18).

Sosyal medyanın sınırsız özgürlüğüne ihtiyatlı yaklaşan Pettman'e göre de (2018, s. 40) sosyal medyaya gömülü gündelik deneyimlerimiz "görsel ve estetik olarak" farklı görünmekle birlikte politik olarak homojenlikle karakterizedir. Yazar, Fritz Lang'ın yirminci yüzyıl başında yönettiği distopik filmi Metropolis'teki tektip giyimli senkronize hareket eden işçilerin tasvirinin bizler için isabetli görünmemesinin yalnızca görsel ve estetik farklılık meselesi olduğu, politik anlamda oradaki homojenlikten çok uzağa düşmediğimiz kanaatinde dir.

Pettman görünüşte farklılık ve nihayetinde varılan homojenliği açıklamak için, daha doğrusu, yeni kontrol sistemini açıklamak için iki anahtar kavrama başvurmuştur: Hipersenkronizasyon ve hipermodülasyon. İlkini tanımlamak için yazarın başvurduğu Bernard Stiegler'in (2014) çağdaş teknolojilerin etkisi ile ilişkili gördüğü hipersenkronizasyon teriminden anlaşılması gereken, kavramın "...fizyolojik ve fantazmatik mekanizmalar aracılığıyla dikkatin, davranışın ve düşüncenin kurumsal şirket -devlet eliyle sinik bir şekilde kontrol altında tutulmasıyla ilgili" olduğudur (Pettman, 2018, s. 32).

Fakat diğer taraftan, hâkim yeni medya insanları hiyerarşik bir düzlemde yönü başkalarının tayin edilmiş, ortak ruh ile hareket eden bir sürünün sadık bir kopya üyesi olarak hissetmeyecekleri şekilde yapılandırılmıştır. Kişi, kişisel ifadeyi teşvik eden mecralarda kendini standart bir mekân ve zamanda tektipleştirilmiş bir topluluğun silik bir figürü olarak değil, her paylaşım ile bireyselliğinin altı çizilen – belki de biraz fazla çizilen- çok sesli bir mecranın katılımcısı olarak hisseder. Bu noktada yazarın anahtar kavramlarından diğeri olan hipermodülasyon konusuna giriyoruz. Kısaca hipermodülasyon "...daha önce eşi benzeri olmayan bir şekilde senkronize edilişimizden dikkatimizi uzaklaştırma çabası"dır (Pettman, 2018, s. 99). Bu strateji, işaret ettiği olumsuz politik sonuçları açısından yazarın şu retorik sorularıyla özetlenebilir:

Fakat ya asıl mesele hepimizin aynı etkisel ağlara ve anlara senkronize olmamız değil de daha ustaca kotarılmış meşum bir modülasyonun nesnelere olmamızda yatıyorsa? Ya mevzu bahis sürü bambaşka sebeplerle farklı otlaklara doğru güdülmekteyse? Ya sözümona sosyal medyanın var olma nedeni, bu etkileşimli gösteriyi olası müttefiklerimiz ve ekranlarımızla asla aynı şekilde hissetmemize neden olacak şekilde ayarlamaksa? Bu durumda, kimimiz iktisadi adaletsizlikten ya da iklim değişikliğini reddedenlerden ötürü köpürürken, kimimizin sevimli bir kedi videosu karşısında kıkır kıkır gülmesi son derece planlıdır. Tıpkı (iki saat sonra) tersinin yaşanmasının da planlı olduğu gibi. Böylelikle gerçek toplumsal değişimin asıl itici gücünü oluşturan o bulutsu infial duygusu, enerji şirketlerinin akımda oluşabilecek tehlikeli dalgalanmaları önlemek için elektriği ülke çapında dengelemesine benzer biçimde, ağ üzerinde güvenle yeniden yönlendirilebilir. Dolayısıyla bu stratejik olguya "hipersenkronizasyon"dan ziyade hipermodülasyon diyebiliriz.

Yahut da söylemesi daha kolay bir ifadeyle, kasti uyumsuzluk. Verimli gecikme. Yalpalayan oyalanma” (Pettman, 2018, s. 33).

Bu anahtar kavram, dört ana bölümden oluşan eserin ilk bölümü olan “Hipermodülasyon (ya da Dijital Haletiruhiye Halkası)” başlığı altında, ilki ile ilişkisine de dikkat çekilerek, detaylandırılmaktadır. Pettman’e göre (2018) bu yapılanma “kişisel tercihlerimizi tatmin edip kendi ‘filtrelenmiş baloncuklarımızı’ yaratmamızı sağlayarak ferdiyet duygumuzu okşar” (s.43). Gelgelelim sosyal medyada tüm farklı seslerin istilasına, birçok kişinin bizzat kendi iradesiyle büyümesine katkı sunduğu ticari bir olayın popülerliği galip gelir. Dünya nüfusunun çeyreğinden fazlası bir şekilde popüler bir klipten gönüllü veya gönülsüz haberdar olur (Pettman, 2018, s. 42).

Sosyal medyaya dair gündelik kişisel deneyimlerimizi de hesaba kattığımızda Pettman’ın söylemeye çalıştıklarından şunları anlıyoruz. Hipermodülasyon, sosyal medyayı cezbedici kılan yani ikna edici temel nitelik olarak görülebilir. Sosyal medya, sürekli akış ve değişim halinde bir ortam vadederek bireyselliğimizi vurgulayan bir profilde beğenilerimizi, düşüncelerimizi, öfkemizi vs. yazılı metinler, fotoğraflar, videolar aracılığıyla ifade edebileceğimiz araç ve uygulamalar sunar, kullanıcılara kendini ifade edebileceği esnek seçimler dizisi ile bir faillik duygusu verir. Kişiye, bağımsız kendine has duygu, düşünce ve beğenilere sahip olduğu hissettirilir; like’ler, övgüler ile yer yer kişinin üretimleri ödüllendirilir. Ne var ki aynı zamanda belirli eğilimleri ve eylemleri davet eden veya teşvik eden bir yapılanma aracılığıyla kapı hep aynı yere çıkar. Platformun “görünmez eli” farklı sayısız sesin genel ilgisini nihayetinde, onlar için en iyiye, en makul olana yönlendirir. Kendimizi, neden bu denli konuşulduğuna ve önem atfedildiğine anlam veremediğimiz bir durumun, olayın- eleştirmek için bile olsa- fark etmeden büyümesine katkı sağlayan seslerden biri haline gelmiş şekilde buluruz.

Bu nedenle ki hipersenkronizasyon ile hipermodülasyon arasında ayrılmaz bir ilişki söz konusudur. Hipermodülasyon hipersenkronizasyona uğramadığımızı yani tercihlerimizin başkalarınca belirlenmediğine bizi ikna eder, özgürlük yanılsaması yoluyla “program endüstrinin sessiz emirlerine” gönüllü uyum göstermemizi sağlar (Pettman, 2018, s.41). Olan biteni, hareket alanı başkalarınca belirlenmiş esnek bir güzergâhta yaptığımız seçim özgürlüğünün gerçek özgürlüğün yerine geçirilmesi olarak tanımlayabiliriz. Jean Baudrillard’ın sibernetik devrimin ardından insan ve makine ilişkisine dair analizinden bir kesiti “makine” ve “program” yerine “sosyal medya”yı koyarak sosyal medya deneyimimize tercüme edebiliriz. .

Makine, insan ne istiyorsa onu yapar; ama buna karşılık insan, makinenin yapmaya programlandığı şeyi gerçekleştirir yalnızca. İnsan sanallık işlemcisidir ve izlediği yol da görünürde bilgilenme ya da iletmedir; nasıl ki oyuncu oyunun tüm imkânlarını tüketmeyi hedefler ise insan da gerçekte bir programın tüm imkânlarını araştırır (Baudrillard, 1995, s. 56).

Yazarın hipermodülasyon olarak adlandırdığı yapılanma ile dünya ahvaline dair her mesele eşdeğer kılınır. İnsan hakları ihlalleri, Wall Street protestosu gibi toplumsal eylemler, sevimli hayvan videoları... hiçbiri bu ortamda değerine göre imtiyazlı değildir. Dikkatimizi çekecek sayısız seçenek arasında dolaşırken, sistemin ilkinin sansürlemesine, çeşitli stratejilerle geri plana itmek için özel çaba sarfetmesine gerek kalmaz. Sadece Facebook haber akışına anlık göz gezdirmek, toplumsal bir eylemin magazin gündemi ile eşdeğer kılınması gibi, bunu doğrulamak için yeterlidir (Pettman, 2018, ss. 36-37). Twitter gündemini gözlemlediğimiz trend listesi de bu anlamda ilginç bir göstergedir. Hollywood ödül gecesi skandalı, bir futbol müsabakasına dair haberler ile bir deprem, bir ülkenin işgaline dair konuları gündemde birbirleriyle yarışırken görebiliriz. Dolayısıyla bu yapılanma, toplumsal değişimi meydana getirecek kolektif bir politik bilincin oluşmasını, öfkenin kümülatif ilerlemesini sekteye uğratar. Başka türlü bir araya gelemeyecek insanları bir araya getirerek, insanlığın ortak dertlerini çok daha geniş çaplı bir toplulukla çözme gibi heyecan verici bir ihtimali etkisizleştirir.

Eserin “Senkronizasyon İstenci” başlığını taşıyan ikinci bölümünde insanların çevreleriyle senkronize olma eğiliminden söz edilmektedir. Yazar, burada farklı zamanlardan günümüz sosyal medyasının kökleri olarak yorumlayabileceğimiz çeşitli örnekler vermektedir. Sözelimi eserde araştırmalarından yararlanan Tom Standage (2014) bir çalışmada, Antik Roma’da ekmek yaptığını belirtmek gibi gündelik sıradan eylemlerden romantik kaçamakların itirafına uzanan konuların yazıldığı şehir duvarlarından, bir başka çalışmada Viktorya döneminde telgraflar aracılığıyla gerçekleşen flört ve evlilik olaylarından söz etmektedir. Günümüzde sanal etkileşim de senkronize olmaya dönük bu dürtümüzün tezahürüdür aslında (Pettman, 2018, s.46-48). Sosyal medyanın yaşamımızda bu denli etkin olmadığı daha yakın geçmişte, kasetler yerine rastgele şarkı ve programların sıralandığı radyoyu tercih etmek, sabit bir izlenince yerine TV kanalları arasında anlamsızca gezinmeyi yeğlemek gibi hareketlerimiz de sosyal varlıklar olarak kendi alanımız dışında olup bitenlerden haberdar olmaya dönük eğilimimizin birer yansımasıdır (Pettman, 2018, s.48-49).

Bununla birlikte, senkronize olma arzumuzun, tüm yer ve zamanlar için evrensel olsa bile, tarihsel koşullarla birlikte değişime uğramaması düşünülemez. Han, Marx’tan esinle, insanın kendini ancak iyi bir ilişkide, iyi bir toplulukta yani diğer insanlarla mutlu bir birliktelik içinde özgür hissedeceğini söyler. Ancak neoliberalizmin tekilleştirici mantığı, bireysel rekabete dayalı bireysellik fikri özgürleştirici olmaktan uzaktır (Han, 2020, s.13). Pettman de günümüzde senkronize olma arzusunu, Han’ın işaret ettiği gibi, kapitalizmin yarattığı tahribatla ilişkili görür. Ona göre günümüzde senkronizasyon istenci kapitalist üretim biçiminin yol açtığı yabancılaşma deneyimi ile kuşatılmış haldedir. TV, akıllı telefon gibi cihazlar yoluyla bağlantı kurmamızın altında yalnızlığımızı dindirme çabası yatar. Ekranlardan izlediğimiz diğer yaşamların, bizlerin yaşamlarından daha iyi olduğuna dair bir vehme kapılırız (Pettman, 2018, s.51). Yaşadığımız anlamsızlığı çekilir kılacak veya ona bir miktar anlam katacak biri veya birileri ile karışılacağımıza dair umuda; içinde yaşamak isteyeceğimiz bir

bir toplum imgesine tutunuruz. Gelgelelim, yalnızlığımızı dindirmek için başkaları ile ilişkilene çabalarımız bu yalnızlığı pekiştirmekten başka işe yaramaz (Pettman, 2018, ss. 52-53).

Ayrıca sanal etkileşim, doğası itibarıyla senkronizasyon istencini sekteye uğratan pek çok sorunu beraberinde getirir. Bizler, çok fazla farklı sesin ortasında, paylaştığımız duygu ve düşünceye bir karşılık bulmaya çalıştıkça zit seslerle karşılaşırız. Sanal iletişim, yüz yüze iletişimde çıkarım yapmamızı kolaylaştıran ipuçlarından yoksun olduğundan, özellikle dış dünyadaki etkileşimlerinde belli incelikleri gözetenler için oldukça sorunlu ve yer yer yaralayıcı olabilecek bir iletişim biçimidir. Sosyal medya etkileşimleri, parçalı, ani kesintilere açık, özensizdir (Pettman, 2018, ss. 58-59). Bu önemli bir noktadır. Zira yazar burada yalnızca gündelik sohbetler açısından değil, politik açıdan da - dijital aktivizm veya demokratik müzakere- sosyal medyanın sınırlılıkları üzerine düşünebileceğimiz bir noktayı vurgulamış oluyor. Ortak bir zaman ve mekân duygusunun yokluğu ile sosyal medya, bağımsız rastgele görüş akışıdır; tarihin yükünden kurtulmuş serbest bir bölgedir. Her biri ayrı ayrı dikkatimizi talep eden uçucu seslerden müteşekkil dinamik ortam, politik bir hareketi veya tartışmayı anlaşılır bir zemine oturtacak bütüncül bir organizasyon sunamaz veya böyle girişimlerin sürekliliğini sağlayamaz.

Pettman sosyal medyanın zamansallık yapısını, Berlant'a ait bir niteleme olan 'epizodik şimdi' olarak adlandırmayı uygun görmektedir. Berlant'a göre, sözgelimi Facebook'da 'insanlar az önce gerçekleşen şeyin hissini, temayülünü - yani, varoluşun epizodik yapısını- orada bir olay haline getirmeye çalışır.' Sosyal medyadaki iddialı bir paylaşım veya herhangi sıradan bir içerik potansiyel olarak fenomendir (aktaran Pettman, 2018, s.59). Bu durum, yazarı gündelik olaysallıkta bir umut olup olmayacağı yönündeki bir soruşturmaya götürür. Pettman, sosyal medyanın, medya ve gündelik yaşam arasındaki ayrımı anlamsızlaştırdığı bu noktada, değişime kapı aralayacak küçük kırılmaların potansiyelini tartışmak için Lefebvre'e başvurur.

Lefebvre için (2014, s.651) gündelik yaşam 'dolaylıdır' (aktaran Pettman, 2018, s. 59). Ünlü düşünür, gündelik yaşamda olay olarak adlandırılmayacak ancak gündelik rutinleri de aşan moment olarak adlandırdığı durumlarda - tutkulu bir aşk, riskli bir bahis, ilham veren oyun, önemli bir proje vb.- insanlık adına bir umut görür. Bununla birlikte, Lefebvre 1980'lere tarihlendirilen son dönem çalışmalarında gündelik yaşamda dolaysız olan ile mekanik olan arasındaki sınırı anlamsızlaştıracak olan siberetik devrim ile ilgili öngörülerinde iyimser değildir. 1980'lerden sonra yükselen teknokratik endüstri ve ideolojinin gündeliğe sirayeti, eleştirel düşünme aralıklarını yok etme tehlikesini beraberinde getirmiştir (aktaran Pettman, 2018, s.59-62). Buradan yola çıkıldığında, Lefebvre'in internetin ve sosyal medyanın gündelik yaşama bu ölçüde etki ettiği ve dolayısıyla onlar aracılığıyla dolaymlanan insan ilişkilerinin hâkim olduğu gündelik yaşamda, moment gibi değişim potansiyeli barındıran durumlara dair hâlâ umut taşıyıp taşımayacağı artık belirsizdir. Günümüze dair iyimserlik beslemeyeceğini tahmin etmek ise zor değildir.

Bu ileri aşamada: “Toplumsal olan bizatihi makinesel dolayına doğru kaymış ve belki de kendi yabancılaşmış toplumsallığının potansiyel olarak yeniden yaratıcı kalıntılarını bile kaybetmiştir” (Pettman, 2018, s.64).

“Algoritmanın Köleleri” başlığını taşıyan üçüncü bölümde yazar, algoritmanın düşünce ve davranışlarımız üzerindeki etkilerine odaklanır. Bu bölümde yazar, algoritmanın bizzat duygularımız, davranışlarımız üzerinde ne denli etkili olabileceğini göstermek için sosyal medyanın karanlık yüzüne işaret eden keskin bir örnek vermektedir. Bu örnek, geçmişte Facebook kullanıcıları üzerinde yapılan bir deneydir. Söz konusu deney, ‘duygu durumlarının duygusal sirayet etkisiyle başkalarına aktarılmasının, insanların farkında olmaksızın aynı duyguları yaşamasına neden olup olmayacağını’ belirlemek üzere yürütülmüştür (Kramer vd.’den aktaran Pettman, 2018, s. 68).¹

Ancak, sıradan kullanıcı sosyal medyanın bu karanlık yüzünün çok az farkındadır. Çünkü artık- yukarıda da değinildiği gibi- distopyanın estetiği ve görüntüsü değişmiştir. Klasik bir distopyadan alışık olduğumuz renksizlik, tekdüzelik ve kasvetle karakterize ortam yerini renkli, kişiselliği vurgulayan bir deneyimin hâkim olduğu bir tasarıma bırakmıştır. Bu distopyada izin verilen ve hatta bizzat teşvik edilen kişiselleştirilmiş kaçış hatları vardır. Bu hatlar -arkasında bıraktığı işe yarar izler yoluyla- endüstrinin olasılıkları öngörüp veritabanını iyileştirmesi için değerli verilerdir (Pettman, 2018, s. 71). Böylelikle sistemin, her daim kendini kontrol edip aleyhine gelişecek durumları öngörmesi, eleştirileri bünyesine katıp yenilenmesi ve tüketicileri müttefik haline getirebilmesi için etkin ve dinamik bir döngü yaratılır.

Yazar bu bölümde, pek çok seçenek sunuyor görünen eğlence medyası için de dikkate değer bir değerlendirme yapmaktadır. Artık popüler programların hepsini kişisel takvimimiz doğrultusunda ne zaman istersek izleyebiliriz. Ancak her hâlükârda izleme mecburiyeti hissederiz. İzleme reddi, sosyal yaşamımızdaki söylenenlere alakasız kalma, sohbetlere ortaklılık edememe riski demektir (Pettman, 2018, ss. 74-75). Bir başka ifadeyle, farklı zamanda farklı dizileri izlemiş, her birimiz bunlar için farklı değerlendirmeler yapmış olabiliriz ancak yirmibirinci yüzyılın en iyi on dizisi veya filmine dair anketlere çoğumuz farklı sırayla da olsa cevap verebiliriz. Bu bakımdan popüler olana ne kadar mesafelensek de yaşamımızda bir şekilde kendisine yer bulur. Bu nedenle, Pettman eğlence medyasının ortamını zamansallık açısından değerlendirmek yerine geniş bir seçenekler repertuarı içinde dönüp durduğumuz dinamik bir

1 Ocak 2012’de bir hafta boyunca veri bilimciler, neredeyse 700.000 Facebook kullanıcısının mecraya giriş yaptıklarında gördüklerini çarpıtmıştır. Bazı insanlara, mutlu ve olumlu sözlerin baskın olduğu içerik gösterilirken, bazılarına üzücü içerikler gösterilmiştir. Hafta sona erdiğinde, bu manipüle edilmiş kullanıcıların kendilerine gösterilenlerle uyumlu bir şekilde özellikle olumlu ya da olumsuz sözler gönderme olasılığı yükselmiştir. Bu deneyin varlığı, prestijli Proceedings of the National Academy of Sciences’ta yayınlanan yeni bir çalışmanın parçası olarak ortaya çıkmıştır. Geçmişte birçok çalışma ‘duygusal bulaşmayı’ incelemek için Facebook verilerini kullanmıştır ancak bunlar Facebook kullanıcı verilerini gözlemleyerek gerçekleştirilmiştir. Kast edilen Facebook deneyi ise kullanıcıları manipüle etmeyi amaçlamıştır (Meyer, 2014). İş, etik-dışı kılan da bu ayrıntıdır.

mekâna benzetir. “Artık tarihsel ya da kronolojik anlayışla yaklaşmaksızın farklı çağlardan ‘yeni’ hikayeler keşfederek üzerinde dolaştığımız dinamik bir mimari biçimdir. Netflix tarayıcısı, Tarkovsky’nin Solaris’ini bir yığın Adam Sandler filmi altında gizlenmiş halde bulabileceğimiz bir ikinci el eşya sergisine dönüşür” (Pettman, 2018, s. 75). Dünyaya dair her haberin eşdeğer hale gelmesi gibi farklı zamanlarda üretilmiş ve aralarında nitelik farkı bulunan farklı kültürel üretimler de eşdeğer hale gelir.

Bu noktada yazar, gösteriyi ‘dağılmış’ bir şey olarak tanımlayan Guy Debord’un bu tanımının günümüzdeki geçerliliğini hatırlatır. Görsel medyanın izleyici ve tüketiciler üzerinde sahip olduğu bütünlüklü senkronizasyon bugün iletişim ve medyanın evrildiği yeni aşamada parçalanır ve bu durumda bir merkez kalmaz. Bununla birlikte, gizli kapaklı bir merkezileşme etkisinin hâkim konuma gelmesi anlamında, bu kriz bir fırsat olarak değerlendirilir (Pettman, 2018, s. 76). Her saniye binlerce kullanıcı tarafından çeşitli konular hakkında farklı ifade biçimleri ile üretilip çoğalan sosyal medya iletileri, iktidarın hâkim anlatılarına karşı bir kafa karışıklığı yaratma, bir tür parazit üretme olasılığı şöyle dursun, üzerimizde kurulacak daha fazla egemenlik anlamına gelmektedir.

Yeni medyayla birlikte düşünülmesi gereken, mühim değişimlerin yaşandığı alanlardan biri de romantik ilişkiler kuşkusuz. Özellikle yeni flört uygulamalarının ortaya çıkması, ilişkilere dair birtakım yeni ritüeller, kavramlar ve değerler getirmiştir. Yazar, “Muzır İçeriğe Dikkat: Fappening ve Dikkat Dağıtıcı Başka Erotik Şeyler” başlıklı dördüncü ve son bölümünde sosyal medyanın dikkat üzerindeki etkisinde erotik içeriklerin rolüne ve sosyal medya ile birlikte duygusal ilişki kurmada yaşanan değişimlere odaklanmaktadır. Yazar bu bölüme sosyal medyanın karanlık yönlerinden birine dikkat çeken bir başka örnek olayla giriş yapıyor. Ağustos 2014 yılında bilgisayar korsanları tarafından birçok ünlü kadının çıplak fotoğraflarının mobil cihazlarından sızdırılarak çeşitli sitelere yüklenmesi ve suç olmasına rağmen bunun olağan bir şekilde yaygınlaştırılıp kutlanması üzerinden mahremiyet ihlaline ne denli açık hale geldiğimizi tartışıyor (Pettman, 2018, s. 78). Bu örnek yine bizi hipermodülasyon konusuna getirmektedir. Wikileaks tarafından sızdırılan belgeler ile ünlü kadınların sızdırılan görüntüleri aynı olaysal değere sahip olur (Pettman, 2018, s.89). Böylece, izinsiz sızdırılan kişisel erotik içerikler, kamunun yararı için elzem olduğu düşünülerek sızdırılan belgelerden dikkati çekme işlevi görmüş olur.

Sosyal medya, özellikle genç kuşak söz konusu olduğunda, romantik ilişkiler kurmak için önemli bir mecra haline gelirken bu ilişkiler de değişime uğramış, mübadele mantığına indirgenmiştir. Duygusal ilişkilerin aldığı bu tüketim mantığı yeni değildir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde Fromm (1956, s. 3) artık insan ilişkilerinde ‘kişilik pazarının’ belirleyici hale geldiğinden söz etmektedir (aktaran Pettman, 2018, s. 79). Fromm’un bu yaklaşımı hâlâ geçerliliğini korumakla birlikte, dijital teknolojilerin bu mübadele mantığının kapsamını ve derinliğini artırması söz konusudur. Bu mübadele mantığının en açık döndüğü mecraların başında Tinder gibi çöpçatanlık siteleri gelmektedir.

Bu tür mecralarda insanlar birbirlerini, benliğe dair derinlemesine değerlendirmeler yerine, meslek, fotoğraf, hobi vs.nin yer aldığı yani kişinin varoluşunun yüzeysel bir özeti üzerinden değerlendirmektedir (Pettman, 2018, ss. 79- 81). Karşımızdaki insana dair bu indirgemeciliğin gerçek hayatta da geçerli olduğu yönünde bir itiraz geliştirilebilse de burada söz konusu olan pazarlama mantığının hakimiyeti ve gayri-ciddiyetsizliktir (Pettman, 2018, s.79-81). Yine, okul, iş, ekonomik sorunlar vb. içinde yaşama uğraşı veren genç kuşak için kolay ve hızlı bir ilişki kurma yolu olarak Tinder türünden uygulamaların faydalı olabileceği düşünülebilse de ilişki kurmanın alışverişe mantığına indirgenmesi insanların ruh sağlığı için yıpratıcı bir etkiyi beraberinde getirmektedir (Pettman, 2018, ss. 82- 83). En azından uzun vadede, bu ilişki kurma biçimlerinin getireceği mühim olumsuz etkilerinden biri olarak görülebilir.

Pettman'e göre (2018), bu türden siteler erotik olanla pornografik olan arasındaki sınırı kolayca aşılmaya müsait hale getirir. "Erotik olanı vadetse de [...] bizi sıklıkla basitçe cinsel olana batmış durumda bırakan bir dikkat dağılması halinde hayatlarımızı" sürdürürüz (s. 82). Bu bir yana, sosyal medyaya, tanınma ve onay beklentisiyle veya "kateksi ve fetiş nesnelere" tüketmek için (ilki teşhircilik ile ikincisi gözetleme arzusuyla ilintilidir) dahil oluruz ki bu esasen doğrudan cinsel içerik söz konusu olmasa dahi sosyal medyanın libidanal bir doğaya sahip olduğu anlamına gelir. Sözelimi Tumblr gibi sitelerde araba, yemek, doğa, mimari gibi hayata dair pek çok şey tüketime sunulmuş pornografik hale getirilir (s.84). Sosyal medya sunduğu her şeye tıklama ve her şeyi denetleyebilme yetisi ile bize bir iktidar duygusu vermektedir. Ancak bu his "herhangi bir ötekinin tekil mevcudiyetine gerçekten çekilme hissinin yitmesi" pahasına gerçekleşir. Zira diğerinin başkılığına çekilmek, onu derinlemesine anlamak için devreye sokulması gereken zihinsel ve duygusal yetilerimiz, bizzat onunla ilişki kurmamıza aracılık eden araç tarafından sekteye uğratılır (Pettman, 2018, s. 86).

Buraya kadar dört ana bölümün bütününe baktığımızda, tüm medyalar için dikkat dağıtma konusunda en mahir olan sosyal medyanın hipermodülasyon stratejisi ile yaratılan bir özgürlük retoriğiyle düşüncelerimizi ve eylemlerimizi nasıl manipüle ettiğine ve sınırlandırdığına dair tutarlı eleştirel- teorik bir çerçeve önümüzde durmaktadır. Bununla birlikte, bu eleştirel perspektif ile Pettman çıkışsız bir duruma işaret etme niyetinde olmadığı gibi çözüm olarak sosyal medyayı hayatımızdan çıkarmamız gerektiğine dair bir tavsiyeden ve imadan kaçınır. Pettman için, dikkat dağınıklığı kendi başına olumsuzlanan bir durum değildir. Dahası eserin "Kafesteki Kuş Neden Öter Bilirim" başlıklı giriş ve "Tek Boynuzlu Atın Peşinde" adını taşıyan sonuç bölümünde, dikkat dağınıklığının politik potansiyeline dikkat çekilir. Bu noktada yazarın referans aldığı isimler Frankfurt Okulu'nun Marksist düşünürleri Siegfried Kracauer ve daha çok ise dikkat dağılmasına ilişkin görüşlerinde Kracauer'in etkisi olan Walter Benjamin'dir. Benjamin'in dağınık dikkatli alımlamanın eleştireliliğe kapı araladığına dair tespitleri için başvuru olan eseri ise "Tekniğin Olanaklarıyla Yeniden Üretilmiş Çağda Sanat Yapıtı" makalesidir.

Benjamin (2012) söz konusu makalesinde yeniden üretim tekniklerinin sanat anlayışımızı nasıl değiştirdiği üzerine düşünmektedir. Yeniden üretim tekniklerinin işin içine girmesiyle, sanatın doğasında ve toplumdaki amacı ve işlevinde tümünden bir dönüşüm gerçekleşir. Dağınık dikkatle alımlama da algıdaki derin değişikliklerin bir semptomu olan alımlama türü olarak, sanatın tüm alanlarında giderek daha fazla fark edilmektedir. Bu alımlama türünün gerçek alanını bulacağı sanat ise sinemadır (Benjamin, 2012, s. 91)². Benjamin'e göre (2012) yeniden üretim teknikleri ile üretilen modern bir sanat olan sinema, resim gibi klasik sanat üretimlerinin talep ettiği yoğunlaşma yoluyla alımlamadan farklı olarak dağınık dikkatle alımlanmaktadır. Bunun politik içerimleri de vardır. "Bir Picasso resmine karşı sergilenen tepkisel tutum, bir Chaplin filmi söz konusu olduğunda yerini ilerici bir tepkiye" bırakmaktadır (s. 78). Sinema izleyicisi ardi arkasına gelen sahneleri sabitleyememekte, görüntünün birini tam kavradığı, zihni çağrışımlar oluşturmaya başladığı anda o görüntü yerini bir diğerine bırakmaktadır. Bu açıdan sinema bir şok etkisi yaratmaktadır (Benjamin, 2012, s. 87). Buna göre, izleyici klasik eserden sadece keyif alırken esere yönelik eleştirel tutumu geri plana itilir. Sinema izleme deneyiminde ise izleyici bir yandan eserden keyif alırken, aynı zamanda bu hareketli eser karşısında eleştirel tutumu etkin hale gelir (Benjamin, 2012, ss. 78-79).

Pettman, Karacauer ve Benjamin'den yola çıkarak oluşturduğu bu teorik arka planla sosyal medya ile birlikte düşüneneğimiz olanakların var olabileceğine dair bir hatırlatma yapmak istemektedir. Bu elbette üzerine düşünmeye, tartışmaya ve geliştirmeye değer bir öneri olarak kabul edilebilir ve edilmelidir. Bununla birlikte, günümüzde bu potansiyelin varlığını inkâr edemesek de keşfinin her zamankinden zor olduğu söylenebilir. Zira Benjamin'in bu olanaklara dikkat çektiği tarihsel evreden farklı olarak, bugün "şok"u içselleştirdiğimiz bir tarihsel evredeyiz. Postmodernizmi, geç-kapitalizmin kültür mantığı olarak analiz eden Jameson (2011) gibi düşünürler için şokun, skandalın ve aşırılığın kapitalist metalaştırma ve medya üretimlerine entegre olduğu postmodern toplumda, şokun ilerici bir alımlamayla bütünleştirilmesi anlamlı görünmemektedir. Ya da bunu medya ile daraltıp Vassiliou'un (2010) gayet iyi yakaladığı şekilde izah etmek gerekirse, bugün izleyici özne, sürekli değişim karşısında "şok"u içselleştirmekle kalmamış, dijital teknolojiler ile birlikte yerelleştirmeye ve konsantrasyona ilişkin kavramlarımız da değişime uğramıştır. Bu nedenle, dijitalin etkili olduğu çağdaş üretimlerde "odak ve mekânlar"daki değişiklikler çok daha yoğun olsa dahi, bu durum herhangi bir şekilde şok edici bir etkiye neden olmaz. Bugünün izleyicisinin konsantrasyon, düşünme ve hissetme tarzı ani, hatta "sıçrayan" bir ruh haline uyum gösterebilmektedir (Vassiliou, 2010, s. 169).

2 Benjamin için bu dağınık dikkatle ve kolektif deneyim tarzı, mimariyi, "eşzamanlı kolektif alımlamanın" konusu olan filmin öncüsü yapmaktadır. "Mimari her zaman için, bir kolektif yapının, kendi dağınıklığı içerisinde sanat eserini alımlayışının prototipini temsil etmiştir" (Benjamin, 2012, s.89). Pettman için de dağınık dikkatli alımlama açısından sosyal medya için ideal ilk örnek mimaridir (Pettman, 2018, s. 30).

Sonuç olarak, Sonsuz Dikkat Dağınlıklığı pek çok farklı alandan, sosyoloji, iletişim ve felsefeden önemli isimlerin çalışmalarına referansla sosyal medyanın sosyal, politik, kültürel ve psikolojik etkilerine dikkat çekerken, bizleri dijitalle çerçevelenmiş gündelik varoluşumuzu eleştirel bir gözle yeniden düşünmeye teşvik etmektedir. Eserin başında vadettiği şekilde yazar, kapitalist sistem ile iç içe geçmiş bir sosyal medya eleştirisini başarılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Eser, bu yönüyle eleştirel dijital medya çalışmaları için önemli bir başvuru eseri olarak kabul edilmeyi hak ediyor. Araştırmacı ve sıradan okuyucunun esere tekrar tekrar dönmesini sağlayacak bir diğer etken ise kısa kesitler halinde verilen bu önemli ve çok sayıda referansın açıklanmaya, derinleştirilmeye muhtaç bırakılmış olmasıdır. Kurduğu metinlerarası ilişkiler ve kitabın hacmi ile teorik kapsamı arasındaki bu uyumsuzluk, eseri her daim yeni çağrışımlarla zenginleştirilmeye açık bir yapıya getiriyor.

Kaynakça

- Adorno, T.W. ve Horkheimer, M. (2014). Aydınlanmanın Diyalektiği. (N. Ülner ve E. Öztarhan Karadoğan, Çev.). İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Baudrillard, J. (1995). Kötülüğün Şeffaflığı: Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme (I. Ergüden ve E. Abora, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Benjamin, W. (2012). Fotoğrafın Kısa Tarihi: Teknik Araçlarla Yeniden-Üretim (Ço-ğaltma) Çağında Sanat Eseri. (O. Akinhay, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Han, B. C. (2020). Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri. (H. Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jameson, F. (2011). Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği. (N. Ülner ve A. Gölcü, Çev.) Ankara: Nirengi Kitap.
- Meyer, R. (28 Haziran, 2014). Everything we know about facebook's secret mood-manipulation experiment: It was probably legal. But was it ethical? The Atlantic. Erişim: 7 Temmuz, 2023, <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2014/06/everything-we-know-about-facebooks-secret-mood-manipulati-on-experiment/373648/>
- Pettman, D. (2018). Sonsuz Dikkat Dağınlıklığı: Gündelik Yaşamda Sosyal Medya-ya Odaklanmak. (Y. Çetin, Çev.). İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Vassiliou, K. (2010). The Aura of Art After The Advent of The Digital. A. M. Pusca (Ed.), Walter Benjamin and the aesthetics of change içinde (158-170). Londra: Palgrave Macmillan.